

Jelen Tibor – Mészáros Tamás:
Tervezés
(Aula Kiadó, Budapest, 2008)

(recenzió)

A tervezés a tudatos emberi cselekvés velejárója, létezik, amióta *homo sapiens*ről beszélhetünk. A tervezés révén gondolatban megjelenítjük a jövőbeli cselekvést. A tervezés lényegének megragadásánál a hangsúlyt a *tudatosságra* helyezzük. A ragadozók is képesek pl. kialakítani és begyakorolni egy összehangolt, csoportos akciót az áldozat elejtésére, e mögött azonban ösztönök, feltételes reflexek sorozatát találjuk: ha többször hasonló módon hajtják végre a préda elfogását és azt siker koronázza: az ily módon végrehajtott támadások ösztönössé válnak. Ebben az esetben azonban tudatosságról nem beszélhetünk.

Egyedül az ember képes olyan jövőbeli cselekvéseket is előre elgondolni, amelyek nem múltbeli cselekmények rutinszerű, ösztönös megismétlését jelentik. A vállalatok esetében különös igaz ez a megállapítás: itt rendszerint nincs is lehetőség a sokszori ismétlésre. Amikor egy új vállalkozást indítunk, nincsenek még az adott területen kiértékelhető tapasztalatok, minták is ritkán léteznek. Meglévő vállalkozás esetében sem sokkal könnyebb a helyzet, különösen, ha figyelembe vesszük azokat a viharos változásokat, amelyek a társadalom, a technika terén, a gazdasági környezetben napjainkban végbemennek (kommunikációs és informatikai forradalom, csúcstechnológiák már szinte tömeges megjelenése, súlyos gazdasági válságok, stb.). Már a korábbi átfogó környezeti trendek sem érvényesek, nemhogy a régebben szerzett tapasztalat, rutin közvetlenül hasznosítható lenne.

A tervezésnek tudománnyá kellett válnia: az élet-halál küzdelem ezt kikényszerítette. A katonai sikerek már az ókorban is a tudatos stratégiai tervezésen alapultak (Nagy Sándor hadjáratai, Szun-Ce tábornok stratégiai tanítása). A vezetés- és szervezéstudomány klasszikusainak XIX-XX. századi elméleteiben a tervezési funkció kardinális szerepet tölt be. A hajdani létező szocializmus gazdasági rendszerében a központi tervezés a meghatározó elem, ami a diszciplína oktatását is determinálja: a felsőoktatásban a népgazdasági tervezés túlsúlya volt a jellemző (vállalati tervezést csak az 1968-as Új Gazdasági Mechanizmus bevezetése idején kezdtünk el oktatni, stratégiai tervezést a 80-as évek elején, stratégiai menedzsmentet pedig a 90-es évektől). Ezzel szemben a tőkés országokban a vállalati szintű tervezési diszciplína tudományos művelése és oktatása kifejezetten erős volt: a vállalati alkalmazhatóság, a gyakorlatorientáltság pedig elengedhetetlen követelménynek számított már a 60-as évektől kezdve (ld. korabeli amerikai tervezési szakkönyvek). A XX. században a tervezési funkció mindkét társadalmi rendszerben jelen volt, bár más szinten, más szerepkörrel, eltérő hangsúllyal és fontossággal. Az állam szerepének erősödésével a kapitalista gazdaságokban is megjelennek a nemzetgazdasági tervezés elemei (különösen elsöprő gazdasági válságok idején, amikor a tudatos állami beavatkozás és annak gondos, előzetes megtervezése elkerülhetetlenné vált), a szocialista világban pedig megjelentek a vállalati tervezés csirái is.

A globalizált világ gazdaságában a kevés számú óriáscég egymás elleni hadjárataikat, a fogyasztók és a piacok meghódítására irányuló akcióikat még inkább megfontolt, tudományosan megalapozott tervezéssel alakítják ki és a stratégiai menedzsment eszköztárának bevetésével valósítják meg, adaptálva a társtudományok széles körének eredményeit. Egyes multik vezető szerepet játszanak a tervezés egyes kérdéseinek tudományos igényű megoldásában (General Electric, Royal Dutch Shell és mások). De nem

nélkülözheti a tervezés tudomány filozófiájának, eredményeinek, módszereinek gyakorlati alkalmazását az igen nagy számú kis- és középvállalat sem: a túlélésért, a sikerért folytatott versenyben erős versenyben csak azok a vállalkozások szerezhettek előnyt, amelyek képesek tudatosan megtervezni a jövőbeli cselekedeteiket és elgondolásaikat hatékonyan meg is valósítják. A tervezés, az üzleti tervezés, a stratégiai tervezés, a stratégiai menedzsment ma már szinte minden területen jelen van: vállalkozási szférában, a közigazgatásban, az egyházak életében, az alapítványok működésében, az államok (és természetesen a hadsereg, a honvédelem) irányításában.

A globális világ a felsőoktatást is átalakulásra kényszerítette. Az u.n. (nálunk sokat szidott, meg nem értett, helyenként hibásan megvalósított) Bolognai folyamat ennek az átalakulásnak a tárgyasulása. A képzés első három éves lépcsője nem azonos a régi egyetemi képzés első három évével: a bolognai tézisek szerint az alapképzés feladata a munkaerőpiacon közvetlenül hadra fogható, a munkapiacon elvárt alapszintű tudással és képességekkel bíró diplomások kibocsátása. Az alapszinten diplomázóknak csak egy kisebb része folytatja tanulmányait mester szakon, a többség a munkapiacon helyezkedik el.

Ebből három dolog következik. *Egyrészt*, a tervezés tudományának oktatását az alapképzésben sem mellőzhetjük, mivel a gyakorlati életben állást keresők olyan intézményeknél, vállalkozásoknál helyezkednek, amelyek mindennapi működésében a tervezési funkció nélkülözhetetlen. *Másrészt*, az alapképzésben a tervezés oktatásának gyakorlat-orientáltnak kell lenni: a diplomázóknak a tervezésemélet magaslatainak meghódítása helyett (ez majd a mester és a doktori szint feladata lesz) a gyakorlatban közvetlenül is hasznosítható tudással és képességekkel szükséges rendelkezniük. *Harmadrészt*, a tananyag összeállításnál tekintetbe kell venni, hogy alapképzés a tömeges felsőoktatás színtere. Ez már nem elitoktatás (mint pl. a 30 évvel ezelőtti egyetemi oktatás), hiszen a hallgatói létszám az elmúlt két évtizedben négyszeresére nőtt, a középiskolát végzetek soha nem tapasztalt magas arányban tanulnak tovább, a felvételi korlát alacsony: szinte mindenki bekerülhet a felsőoktatásba, aki tanulni akar. Ez a tömeg, amely az utóbbi években előzőnlötte a felsőoktatást, gyengébb felkészültségű, az elitoktatás tananyagának befogadására kevésbé alkalmas – nekik *mást kell oktatni és másképpen kell oktatni*, mint ahogy az az elitképzés idején történt.

Nos, megállapíthatjuk, hogy a fenti három követelménynek a szerzők színvonalasan eleget tesznek. Jelen Tibor és Mészáros Tamás könyve a Corvinus Egyetem „Bologna – Tankönyvsorozat”-ában jelent meg, azon belül is az alapképzés hallgatói számára készült.

Napjaink Bologna-rendszerű oktatásának egyik leggyakoribb hibája, hogy professzoraink, tankönyvíróink többnyire még mindig nem tudják pontosan felmérni és átgondolni, *mit is kellene az alapképzésben oktatni*. Az alapképzés nem azonos (hajdan az elit számára kidolgozott) osztatlan egyetemi képzés első három éve tananyagának átvételével. Jelen Tibor és Mészáros Tamás ebbe a csapdába nem estek bele.

Az OECD közelmúltban közreadott felsőoktatási jelentésében a *minőség fogalmát* a felhasználó elvárásai és a kapott szolgáltatás különbségével, a felhasználó elégedettségével jellemzi. Ha a felhasználó a munkáltató, akkor a nála munkába álló friss diplomással kapcsolatos elégedettséggel mérhetjük az alapoktatás minőségét. A hallgató esetében a főiskolán, egyetemen elsajátított tudás, a tanulmányok során kifejlesztett képességek vajon egyeznek-e a munkaadó elvárásaival? Ha a felhasználó (a munkaadó) elvárásai teljesülnek, elégedett a friss diplomással. akkor beszélhetünk magas minőségről. Az adófizetők pénzén

folyó tömegoktatásban ne a professzor vagy a hallgató elégedettsége legyen a meghatározó a minőség tekintetében, hanem a munkaadó (legalább is élvezzen prioritást). Alapképzés esetében a felhasználót döntően a munkapiac szereplői, a munkaadók képezik (a tudásnak, képességeknek ott kell hasznosulniuk) – következésképpen az alapképzés minősége akkor magas, ha ennek a felhasználói körnek az elvárásait elégíti ki. *Az oktatás minőségét az alapképzésben nem az akadémiai sztenderdeknek való korábbi megfelelés jelenti* (ami minél magasabb szintű elméleti tudás elsajátítását jelenti), hanem a tudományos diszciplína időtálló alapismereteinek elsajátítása, a gyakorlatban is alkalmazható lényeges ismeretek átadása, a használható képességek fejlesztése. Amellett, hogy az alapképzésben az is feladat, hogy (a hallgatók kisebb szegmensénél) alapozást nyújtsunk a mesterképzéshez, a gyakorlatban is használható ismereteket kellene transzferálni. Társadalmi szempontból, a tömegszerűség miatt valószínűleg ez a fontosabb szempont.

A szerzők ezt a problémát jól oldották meg. A tananyag összeállításánál számukra vezérszempont volt a gyakorlatban való használhatóság, összhangban a alapképzés bolognai funkciójával. Amellett, hogy a tervezési diszciplína szinte minden lényeges kategóriája, alapszerepe szóba kerül, számos gyakorlati hivatkozás, példa segíti az ismeret és vállalati élet közötti hidak kiépítését.

A Tervezés című kötet jól alkalmazkodik a tömegoktatás igényeihez, illeszkedik az oda bekerülő hallgatók felkészültségéhez. Ebben a körben különösen fontos a *jó didaktikai felépítés, a tanulhatóság*, a lényeges vonások aláhúzása stb. A szerzők hangsúlyosan kiemelik a lényeget megragadó téziseket, amelyeket a kiemelést követően - más típusú szedéssel - részletesebben is megvilágítanak. Külön keretes írások mutatják a diszciplína nagy egyéniségeinek a téziszhez kapcsolódó nézeteit, mélyebbre ásó gondolatmeneteit, kitekintéseit, vagy éppen gyakorlati példákat foglalnak keretbe. A jobb megértést táblázatok, a jobb szemléltetést ábrák segítik.

A könyv *szerkezete, felépítése, belső tagolása, tipográfiája* kifejezetten a jobb tanulhatóságot szolgálja. Alkalmazkodik a tömegoktatás során az egyetemi padokba bekerült inhomogén hallgatói tömeghez – azokat a megoldásokat alkalmazza, amelyeket a rangos amerikai egyetemek már évtizedekkel korábban kidolgoztak és napjainkig is alkalmaznak a felsőfokú tömeges jellegű alapképzésben. Az alapképzésben résztvevők számára nem doktori disszertációt kell írni: más stílus, más nyelvezet, más szerkezet, más eszköztár használata szükséges. A szerzők – nagyon helyesen – mellőzték azoknak a magasabb matematikai-statisztikai ismereteket igénylő formalizált tervezési technikáknak a bemutatását, amelyeket a tervezéstudomány művelői egyébként már bőségesen rendelkezésünkre bocsátottak. Ezeknek - véleményünk szerint - nem az alapképzésben, hanem a mester szinten, a doktori iskolák tervezési tantárgyaiban a helyük. A megértést, a jobb tanulhatóságot segíti a logikus felépítés, a fejezetek elején a szerkezet bemutatása, a rövid bevezetés a fejezet tartalmáról, a fejezet végén fő mondanivalójának összefoglalása, az ellenőrző kérdések sora, a fejezethez tartozó irodalom listázása.

A recenzornak kifejezett öröme szolgált, hogy végre egy olyan tankönyvet vehet a kezébe, amely az alapképzés (tömegképzés) filozófiájával, funkciójával összhangban íródott, amely az igényes alapvető elméleti, fogalmi alapozás mellett a *gyakorlati használhatóságot*, a *tanulhatóságot* tartotta szem előtt. Mindezek jó alapot teremtenek a hallgató későbbi mester és doktori szintű tanulmányaihoz is (ha tovább akar tanulni), amikor igényesebb módszertani apparátussal a mélyebb összefüggések, törvényszerűségek kifejtésére, az összetettebb modellek megismerésére is sor kerülhet.

Mindezekből következik, hogy a könyvet bátran ajánlhatjuk az alapképzés hallgatói mellett a munka világában tevékenykedő szakembereknek is, de ezen túlmenően más tudományok művelőinek is, akik tervezéssel kapcsolatos alapvető, időtálló ismeretekre kívánnak szert tenni és azokat szakterületeken alkalmazni kívánják.

Prof. Barakonyi Károly DSc